

Hay soyu ermən cildində

Hazırda Almaniya da yaşayan, tədris və elmi fəaliyyətlə məşğul olan, Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinin müəllimi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Rəşad Sadiqin təqdim edilən əsəri Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya institutunun və A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun elmi şuralarının qərarı ilə nəşrə tövsiyə edilib. Üç cildəndən ibarət olacaq bu tədqiqatın bəhs edilən birinci kitabı erməni yalanlarının elmi tənqidi ilə yanaşı, məlum və naməlum həqiqətlərin də üzə çıxarılması və Avropa oxucularına təqdim edilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki dünyada erməni yalanlarının ifşası üçün hələ çox az iş görülüb. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, son üç yüz ildə ermənilərin dünyaya yaydığı "beş min illik" mifik tarixlər barəsində mülahizələri və onun doğurduğu təsirləri aradan qaldırmaq, əsl həqiqətləri dünya ictimai fikrinə çatdırmaq üçün uzun illər və zəhmətlər lazımdır.

Müəllif vurğulayır ki, məntiqli cəhətdən qəbul olunması çətin olsa da, erməni-haylar var olmayan bir tarixi hadisənin mahiyyətini dünya tarixşünaslığına təlqin etməyə çalışırlar, həm də bu mahiyyət ildən ilə qol-qanad açaraq şəxələnir və zaman-zaman ötən günlər üçün yeni tarixi hadisələr yazır. Doğrudan da, erməni mənbə və ədəbiyyatlarını izlədikcə onların özlərinə mifik tarix uydurma fəaliyyətlərinin sərhədsiz olduğunu müşahidə etmək olur.

Araşdırmalarında müasir tədqiqat üsullarına daha çox üstünlük verən müəllif həm klassik tarixşünaslığa, həm də hazırkı elmi-texnoloji imkanlara əsaslanaraq erməni-hay tarixinin və erməni kimliyinin özəlliklərini anladır və onun obyektiv elmi tənqidi qarşısında dura bilmədiyini diqqətə çatdırır.

Tədqiqatçı indiyəq Azərbaycan

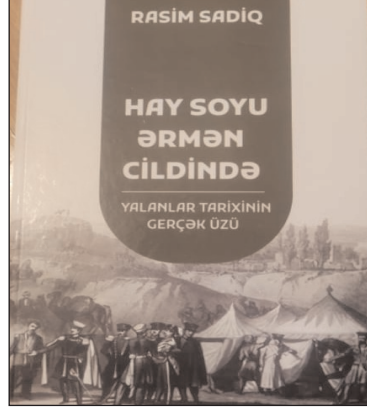
canda, Türkiyədə və dünyanın müxtəlif ölkələrində erməni məsələsi ilə əlaqədar araşdırmaların əhəmiyyətini qeyd etməklə kifayətlənməyərək, erməni-hay tarixinə dair orijinal mənbələrə müraciət edir və bu işin çətinliklərini də diqqətə çatdırır. Çünki ermənilər keçmişdə olduğu kimi, indi də tarixi saxtalaşdırmaqda və dünya ictimaiyyətinə öz istedikləri kimi təqdim etməkdə çox mahirdirlər. Onlar Şərqi Anadoluda və Azərbaycandakı xalqların və dövlətlərin tarixini saxtalaşdıraraq mənimşmiş və haylaşdırmışlar. Onlar Qədim və orta əsrlər Roma mənbələrini də saxtalaşdırmaqdan və mövcud olmayan fikirlərə istinad etməkdən çəkinmədən özlərinə erməni ideallarına xidmət edən mifik tarix uydurmuşlar. Özlərini "hay", ölkələrini "Hayastan" adlandıran bu xalqın özünü "erməni", ya "Ermənistan" kimi təqdim etməsinin səbəbləri nədir? - sualına müəllif ətraflı cavab verir.

Müəllif hayların dünyaya yayılmasına dair yunan, rus və digər fərziyələri təhlil edərək onların Hindistan köklü, qaraçı əsilli olduqlarını, dillərinin də qaraçı dili ilə bağlılığını vurğulayır və erməni dilinin Hind-fars dil qrupuna yaxın olduğunu irəli sürən Avropa və ABŞ elm adamlarının haqlı olduğunu qeyd edir.

R.Sadiq hayların "erməni" kimi adlandırılmasına da aydınlıq gətirərək qeyd edir ki, Urartu dövlətinin süqutundan sonra oradakı aborigen erməni türk tayfalarının ərazisinə farslar "Arminia" demişlər, haylar bu bölgəyə gələndə bu adı mənimşmiş, artıq oralı olduqlarından "ermənleşmişlər".

Müəllif alman alimi, psixiatri Emil Kraepelin, İsveçrəli psixiatri Oygən Bloyrelin "erməni şizofreniyası" barəsində fikirlərini açıqlayır. Hayların Balkanlara gəlişinin min il əvvələ təsadüf etdiyini dəlillərlə göstərir. İddia etdikləri kimi, Avropa mənşəli olduqlarını onların uydurması hesab edir. Mənbə-

lərə əsaslanaraq qeyd edir ki, Anadoluda isə onlar XI əsrdə Bizans İmperatoru Konstantin Monomaçus tərəfindən Kilikiyaya yerləşdirilmişlər. Bundan önce haylar Efiopiya ərazisində yaşamış, artıb çoxalmışlar. Oradan Misirə, Balkanlara, Anadolunun bəzi

məntəqələrinə Van ətrafı, Muş və sair yerlərə gəlmişlər. Müəllifin fikrincə, Qafqaz Albaniyasına haylar Roma imperiyasının cəsusları kimi daxil olmuşlar.

Əsərdə Anadoluda türklərin miladdan min illiklər önce sakin olduqlarına dair alman alimlərinin, arxeoloqlarının fikirlərinin geniş əksini tapması olduqca əhəmiyyətlidir.

Müəllif vurğulayır ki, ermənilər türk soylu ermən tayfalarının tarixini saxtalaşdırmışlar. Ərəb istilası zamanı, Əməvilər hakimiyyəti (661-750) Ərməniyə adlı ərazi vahidi var idi, amma ərəblər bölgənin ümumi adını Azərbaycan adlandırdılar. Müəllif, Ərməniyə kəlməsinin türk ermən tayfalarının adından əmələ gəldiyi qənaətinədir. M.ö. 521-ci ildə Əhməni hökmdarı Dara tərəfindən həkk etdirilən Bisütun kitabələrində adı keçən Arminanın haylarla bir əlaqəsi olmayıb.

Müəllif uydurma erməni dövlətlərinin də tarixinə işiq salır. Qeyd edir ki, Urartu dövlətində (m.ö.858-590) Assuriya ilə müharibələrdə erməni əsirlərdən tikinti işlərində istifadə edildiyinə dair

məlumatlar heç də onların bu yerlərin yerli sakinləri olduqları anlamına gəlməməlidir. Çünki həm onlar, həm də iqtisadi mülahizələrlə bölgəyə köçürülən türk-ermənilər olmuşdu. Hələ m.ö. Assuriya çarı 1 Tiqaratpalasar (m.ö. 1115-1077) Cənubi Qafqaz və Anadoludan çox sayda türk erməniləri bu məntəqəyə gətirmişdi.

R.Sadiq Herodotun "Tarix" kitabında işlətdiyi "armenia" adının ermənilərlə heç bir əlaqəsinin olmadığını diqqətə çəkir, onun bir toponim olaraq təqdim edildiyini qeyd edir. Məsələn, "Tarix"ın 180-ci qismində belə yazılır: "Bu üsulla Babilin divarları ucaldıldı. Şəhər özü iki hissədən ibarətdir. Onun içindən, mənbəyini Armeniyadan götürən Fərat çayı axır". Burada R.Sadiq vurğulayır ki, əsərində Armenia haqqında müxtəlif məlumatlar versə də, Herodot nə Hayk və haylar, nə onların Babiləndən Ağrı dağı ətrafında köçləri barədə danışır. Üstəlik, hayların "erməni" adlanması miladın VIII əsrinə, yəni Herodotdan 1100 il sonraya təsadüf edir. Buradan görünür ki, Herodot (480-430, yaxud 490-420 m.ö.) "armen" dedikdə hayları nəzərdə tutma bilməzdi. R.Sadiqin gəldiyi qənaət bundan ibarətdir: "Herodotun və ondan sonra gələn tarixçilərin tez-tez müraciət etdiyi "Armenia" anlayışı əsla vahid dövlət statusu daşımayan və bugünkü ermənilərlə heç bir coğrafi, etnik və tarixi aidiyyəti olmayan, miladdan sonra VIII yüzilliyə qədər əhalisinin əksər hissəsini Azərbaycan türklərinin sələflərinin tərkib hissəsi sayılan ermənilərin, ərazilərini isə Fərat və Araz çayları arasında Qərbi Azərbaycan "torpaqlarının təşkil etdiyi "Ərməniyyə" toponimidir".

Müəllifin bir nəticəsi də diqqətləyiqdir ki, türk mənşəli erməni soyadlarının çoxluğu ad sahiblərinin hay əsilli deyil, türk-ermən əsilli olmağına dəlalət edir. Onlar gəlmə olduqlarından yerli türk etnosunun adlarını qəbul etmişlər.

Halbuki erməni köklü heç bir türk-azərbaycanlı soyadına rast gəlmək olmaz.

Qeyd edilməlidir ki, bəzi tarixçilər erməniləri qıpçaqlarla eyniləşdirirlər. R.Sadiqin fikrincə, bu, elə olsa da, olmasa da, onların hər ikisinin Oğuz türklərinin bir qolu olduğu şübhəsizdir. Ərmənilər xristian dinini qəbul etmişdilər və onlar ərəb istilası və hakimiyyəti zamanında da "öz dinlərində qaldılar. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarındakı Qıpçaq Məlik obrazı da buna dəlalət edir.

Müəllifin fikrincə, hayların ermənilər tərəfindən qeyd-şərtsiz qəbul olunması, bundan sonra ermənilərin arasında assimilyasiyaya uğraması və bu prosesin həm sürətlə, həm də nisbətən sıxıntısız həyata keçməsi, əsasən hər iki etnik qrupun dini görüşlərinin eyni olmasından irəli gəlir, bu bir, ikincisi, bu işdə ərəb istilasının rolu danılmazdır. Belə ki, ərəblər, etnik köklərindən asılı olmayaraq bu coğrafiyaya məskunlaşmış bütün xristianları "erməni" adlandırdılar və bu hal sonrakı dövrlərdə İslam dinini qəbul etmiş türk sülalələrinin haylara və "ermənlərə olan münasibətinə sirayət edib.

Tədqiqatda ermənilərin "Böyük Ermənistan" xülyaları və hay köçlərinə dair uydurmaları tutarlı faktlarla tənqid edilib.

Sonda R.Sadiq Azərbaycan tarixçiliyinin qarşısında duran ən ümdə vəzifəni tarixi keçmişimizi, o cümlədən, Ərmənilər və Ərmənşah dövlətinin tarixini müxtəlif qaynaqlara dayanaraq Azərbaycan-türk realığı baxış bucağından öyrənməyi və vahid konsepsiya əsasında dünyaya təqdim etməyi zəruri sayır. Müəllif 300-dən çox, əksəriyyəti xarici nəşrlər olmaqla mənbə, kitab, elmi məqalə və digər informasiyalardan istifadə edərək özünəməxsus nəticələrə gəlib. Bunlardan bəziləri mübahisə obyektinə olsa da, yeni fikir və yanaşma sərgilədiyinə görə maraqlı doğurur. R.Sadiqin haylar və "erməni məsələsi" ilə əlaqədar özünəməxsus fikir və mülahizələrinin gələcək tədqiqatlara da yol açacağı qənaətinəyem.

"Qəbələ"

"Azərbaycanlı" sözünün gizli bir çaları barədə

Ayrı-ayrı dəyərli şəxslərə və bütöv millətlərə qarşı repressiyanın tüğyan etdiyi 30-cu illərdə yurdumuzun aborigen (yerli) türk əhalisinin "azərbaycanlı", onun türk dilinin isə "Azərbaycan" dili adlandırılması, başqa cəhətlərlə yanaşı, həm də ilk baxışda gözə dəyməyən incə bir məqsədlə bağlı idi: əleyhimizə formalaşmış rus-erməni siyasi mafiyası bununla bizim bu bölgəyə guya sonradan gəldiyimizi sübuta yetirmək, ən azı, tarix üçün belə bir fakt qoymaq istəmiş və bu istəyə qismən nail ola bilmişdir. Əks halda indi özümüz öz aramızda barrikadalara bölünüb "türk, yoxsa azərbaycanlı" davasına çıxmaz, çox saylı problemlərin başımızdan aşdığı bir zamanda iki sözün arasında girinc olmazdıq.

Dünya təcrübəsinə üz tutanda görürük: yer adının üstünə -lı (li, -lu, -lü) şəkilçisi gəlməklə etnos adı o vaxt düzəlir ki, həmin etnosun nümayəndələri oraya son yüzillərdə gəliblər, yeni ölkə formalaşmış, sonra millət. Məsələn, Amerika qitəsi kəşf olunan bir müddət sora avropalılar onun

quzey bölümünə köçərək aborigen əhalini sıxışdırmış və tədricən "ABŞ amerika+lıları", "kanada+lılar" şəklində etnos kimi formalaşmışlar. Eyni sözləri Avstraliya və avstraliyalılar barəsində də demək olar. Beləliklə, millətimizin nümayəndəsinin "türk" deyil, "azərbaycanlı" adlandırılması bizim bu torpağa guya sonradan gəldiyimizi əsaslandırmaq üçün işlənilməmiş ideoloji bir tryuktur.

Eyni məqsədlə XIX yüzildə və XX əsrin əvvəllərində rusdilli qaynaqlarda Azərbaycan türklərinə "tatar" da deyilib. "Tatar" sözünün "gəlmə, yad adam" mənasında işləndiyi mütəxəssislərə bellidir.

Öz doğma ərazilərində qədimlərdən yaşayan (yaxud bunu iddia edən) millətlərdə ölkənin adı həmin millətin şəkilçisi (-iya, -stan və s.) artırmaqla düzəlir. Alman+iya, Gürcü+stan və s.

"Yer adı üstəgəl+li şəkilçisi" modeli ilə millət adı yaratmaq istər məntiqli, istərsə də linqvistik baxımdan yanlışdır, çünki həmin model qəbul etsək, onda gerek "naxşivan+lı",

"muğan+lı", "şirvan+lı" deyimlərinə də millət nümayəndəsinin adı kimi baxmaq. Bu isə təbii ki absurdur.

Başqa bir məsələ. Türkləri parçalamaq, bir-birindən ayırmaq cəhdi rus dilində bir ifadənin iki formasını meydana gətirib. Söhbət "türk dili" deyimindən gedir. Ruscada Türkiyə türkcəsini bildirmək üçün "turetskiy yazık", Azərbaycan türkcəsini ifadə etmək üçün "tyurskiy yazık" birləşmələri işlənir. "Turetskiy yazık" əslində "Türkiyə dili" deməkdir (müqayisə et: turetskoe pravitelstvo -Türkiyə hökuməti). Deməli, ruslar Azərbaycan türkcəsini "Azərbaycan dili"ne çevirdikləri kimi, Türkiyə türkcəsini də Türkiyə dilinə çevirərək dilin adını ölkənin adı ilə eyniləşdiriblər. Beləliklə, nəticə çıxarmaq olar ki, "türk dili" ifadəsi rus qaynaqlarında dövriyyədən silinib. Onun əvəzinə "Türkiyə dili, Azərbaycan dili", "türkmən dili", "qazax dili" və s. işlənir.

NƏTİCƏ: özümüzə "azərbaycanlı", dilimizə "Azərbaycan dili" deməklə biz düşmənin dəyirmanına su tökür, minillərdən bəri yaşadığımız doğma yurda guya son əsrlərdə köçüb gəldiyimizi etiraf etmiş olur. Gəlin, ayılaq!

Nəsir ƏHMƏDLİ,
BDU-nun jurnalistika fakültəsinin müəllimi.

Bahar müjdəçisi - Novruz çərşənbələri

Fevral ayının gözəlliyi ondadır ki, qışın sərtliyini ifadə edir, qarın gözəlliyini bəxş edir, torpağa xeyir-bərəkətin özətini yaradır. Ancaq fevral ayını insanlara sevdiren bir özəl xüsusiyyəti də odur ki, Novruz çərşənbələri bu ayda başlanır, yəni havaya küləklər bahar qoxusu gətirir.

Bahar isə çərşənbələrlə başlayır.

Novruz xalqımızın milli bayramıdır. Novruzdan əvvəlki son 4 çərşənbəyə Azərbaycan mədəniyyətinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Novruza yaradılışın mərhələlərini işarələyən 4 unsur (**su, od, külək, torpaq**) ilə əlaqədar ənənələri daxildir.

Su çərşənbəsi

Su çərşənbəsinə Yalançı çərşənbə, Əzəl çərşənbə, Sular Novruzu da deyirlər. Su çərşənbəsində su və su mənbələri təzələnir, arxlar qaydaya salınır, su hövzələrində abadlıq işləri görülür, su ilə bağlı müxtəlif şənliklər keçirilir. Su çərşənbəsi suya tapın-

ma inamı ilə bağlıdır. Hələ gün doğmamışdan hamı su üstünə gedir, əl-üzünü yuyur, bir-birinin üzünə su çiləyir, su üstündən atlanır, yaralıların yarısına su çiləyirlər. Xalqın inamına görə Su çərşənbəsi günü "təzə su"dan keçənlər, azanı, bezarını ona verənlər il boyu xəstəlikdən uzaq olurlar.

Od çərşənbəsi

Boz ayda qeyd edilən ikinci çərşənbə - Od çərşənbəsidir. İlin axır çərşənbələrindən ikincisi xalq arasında Xəbərçi çərşənbə, Üskü çərşənbə, Addı çərşənbə kimi tanınan Od çərşənbəsidir. Bu çərşənbə qədim insanların Günəşə, oda olan inamından irəli gəlir. Adət-ənənəyə görə, bu gün tonqal qalayır, alovun üzərindən tullanmaqla daxildə olan bütün çirkəbi və azar-bezarları yandırılırlar.

Bu çərşənbələr Novruza qışın sərt fevralının müjdə pa-yıdır!

Şəhla BAYRAMOVA,
Qəbələ şəhəri.